

Кармінська-Бєлоброва М.В., аспірантка

Харківська державна академія культури

м. Харків

**Місце податків в економічній системі:
еволюція поглядів на природу оподаткування**

Анотація – стаття присвячена аналізу проблем еволюції оподаткування та вивченню поглядів фінансистів у період XIX – початок XX ст. Актуальність дослідження полягає в тому, що українські фінансисти, протягом тривало часу, внаслідок закритості радянського суспільства, не звертали увагу на певні аспекти досліджень фінансової науки кінця XIX – початку XX ст., які не були затребувані та не аналізувалися.

Annotation – the article is devoted the analysis of problems of evolution of taxation and study of looks of financiers in a period XIX is beginning of XX item. Research actuality consists in because the Ukrainian financiers, during lasted time, as a result of closed of soviet society, took on the notice on the certain aspects of researches of financial science of end of XIX – of beginning of XX item, which were not claimed and not analyses.

I. Постановка проблеми.

Значення і місце податкових важелів у системі методів державного регулювання економіки ставить високі вимоги до знань про оподаткування. У сучасних умовах такі вимоги стрімко зростають, стимулюючи поглиблення досліджень у цій сфері в більш повному обсязі та в єдності всіх її сторін.

Щоб сформуванати наукове уявлення про сучасні податкові системи, з'ясувати, чому на певному етапі історичного розвитку виникли і закріпилися ті чи інші форми оподаткування, чому в одних країнах набули переважного розвитку одні податки, а інших країнах інші, необхідно звернутися до виникнення і розвитку наукової думки про податки.

II. Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В сучасній науковій літературі існує безліч поглядів на історію започаткування і розвитку оподаткування, як у якості явища, та і економічної категорії, що потребує широкомасштабного дослідження в силу своєї важливості. Дослідженням цієї проблеми займалися такі науковці, як М. Кучерявенко [1, с. 12], І. Янжул, Д. Чернік, В. Пушкарьова та ін. [2, с. 157; 3, с. 39; 4, с. 54.]

Актуальність дослідження полягає в тому, що українські фінансисти, протягом тривало часу, внаслідок закритості радянського суспільства, не звертали увагу на певні аспекти досліджень фінансової науки кінця XIX – початку XX ст., які не були затребувані, не аналізувалися, і на яких ми спробуємо зосередити увагу.

III. Постановка завдання

Метою даної статті є ретроспективний аналіз проблем еволюції оподаткування, вивчення поглядів фінансистів у період XIX – початок XX ст.

Завданням цієї статі є використання досвіду провідних фінансистів та економістів минулого, для запровадження його в існуючу податкову систему України.

IV. Виклад основного матеріалу.

Розглянемо основні проблеми, що досліджувалися фінансовою наукою кінця XIX – XX ст. в процесі аналізу становлення сучасних податкових систем.

У XIX – XX столітті становлення оподаткування характеризується як нова епоха його еволюції, підготовлена розвитком виробництва і суспільного життя, передусім становлення капіталізму, що спричинив концентрацію виробництва, капіталу і праці на великих підприємствах і у містах. Останнє обумовило посилення взаємозв'язків і взаємозалежності індивідів і як наслідок – зростання суспільних потреб та інтересів. Розкриваючи цю взаємозалежність І. Озеров писав, що всі люди стають зацікавленими в розумовому розвитку один одного, в розвитку фізичного здоров'я тощо. Все більше ростуть видатки

на народну освіту, також на перший план висуваються потреби в шляхах сполучення, розширенні торгівельного флоту [6, с.41]. Таким чином, економічні відносини, що посилюють зв'язки між людьми, їх солідарність ведуть до зростання завдань, що стоять перед сучасною державою та окремими громадянами. Ускладнення нашого життя наша незалежність один від одного, зростаюче розуміння цієї незалежності - все це обумовлює зростання бюджетів і держави, і громадян. Зокрема, державний бюджет Франції у 1901 р. порівняно з 1798 р. збільшився у 4 – 5 разів. У Великобританії видатки у 1902 – 1903 рр. порівняно з 1691 р. зросли в 58 разів. Швидко зростають і місцеві податки. Так, в Англії у 1868 р. вони становили 36,5 млн. фунтів стерлінгів, а у 1898 – 1899 рр. – 111,7 млн. фунтів стерлінгів [6, с.42].

Внаслідок тривалої еволюції форм оподаткування у ХХ ст.. сформувалися податкові системи, що включають відносно невелику кількість найбільш ефективних податків. Основними серед них є: індивідуальний прибутковий податок, соціальні податки, податок на прибуток корпорацій, специфічні акцизи, податок на додану вартість, мито.

Важливим аспектом дослідження проблем оподаткування за ці часи було визначення його функцій та принципів. Протягом декілька століть (від чотирьох принципів оподаткування, узагальнених А. Смітом, до дев'яти принципів, запропонованих А.Вагнером, й п'яти принципів, сформульованих Дж. Е. Стігліцом) вони доповнювалися, обґрунтовувалися, набували більш точних формулювань. Удосконалюючи визначення принципів оподаткування, фінансова наука зробила перший крок на шляху дослідження податків як системного явища.

В межах дослідження проблеми чисельності податків неодноразово в історії фінансової науки висувалися теорії єдиного податку, що підлягали обґрунтованій критиці. Узагальнюючи цю критику, російські вчені І.Озеров, А.Соколов, автори Фінансової енциклопедії [6, с.46] писали, що ідея єдиного податку є неприйнятною з таких причин: податкова техніка не знає таких

податків, які були б придатними для виконання всіх завдань і цілей податкової політики, задовольняли всім принципам оподаткування.

Обґрунтовуючи неприйнятність ідеї єдиного податку, вчені застерігали і проти іншої крайності – намагання запровадити якомога більше різних податків.

У 50-х роках ХХ ст.. У США сформулювалася нова теорія в оподаткуванні, яка дістала назву монетаризм. Монетаризм має рід напрямів та теоретиків (К.Брунер, А. Мальцев, Д.Лейдер та ін.), однак найбільш популярною є версія М. Фрідмана, який очолив «чиказьку школу». Основним висновком його наукових досліджень є твердження, що втручання держави в економіку має бути обмежене грошовою сферою.

Повністю покладалися на механізм ринкового саморегулювання економіки і теоретики «раціональних очікувань» (Л. Лукас, Дж. Мут, Р. Берроу, Н. Уоллес, Т. Саржет та ін.). Ця концепція передбачає, що в ході конкуренції вводяться в дію всі важелі саморегулювання, які ефективно само налаштовують економічну систему і забезпечують її рівновагу. Автори даної теорії не припускали можливості циклічних коливань виробництва. [7, с.114].

Наприкінці ХІХ і особливо на початку ХХ ст. з'явилася низка нових напрямів дослідження податків, зокрема маржиналізм, або суб'єктивно - психологічна школа. Її представники - англійський економіст У.С. Джевонс, австрійський вчений К. Менгер, французький економіст Л. Вальрас, відстоювали ідею поведінки людини у господарському житті, або на ринку товарів і послуг, є її суб'єктивно - психологічні оцінки, зокрема прагнення задоволення. [8, с.115].

В основі принципу платоспроможності лежить ідея про справедливий розподіл податкового навантаження на платників податків. Принцип платоспроможності уперше був визнаний Дж.С. Міллером при обґрунтуванні «Теорії жертвування». Він зазначив, що кожен громадянин із більшими

доходами повинен сплатити більшу частину доходу, ніж громадянин із меншими, і тоді загалом буде більше користі для суспільства, аніж тоді, коли на всіх поширюється зростання податкового тягаря. [8,с.115]. Вагомий внесок у розвиток теорії оподаткування зробили представники німецької школи, такі вчені як Л.Штейн, В. Зомбарт. Згідно їх теорії податки є виробничім споживанням капіталу. [9, с.61.]

Російські фінансисти В.Твердохлебов, Н. Тургенев, І.Озеров, І. Кулішер розглядали податки як знаряддя економічних і соціальних реформ з метою перерозподілу майна, підтримки одних форм господарювання та розвитку інших. Вчений І. Озеров надавав важливого значення дослідженню чинників, що впливають на розвиток податкової і взагалі фінансової структури. Він зазначив вісім груп таких чинників: 1. суспільні відносини; 2. розвиток народного господарства; 3. суспільні відносини; 4. ступень розвитку податної техніки ; 5. політичні умови; 6. ріст міст; 7. зростання і розподіл народного багатства; 8. інші цілі. [6,с.62].

На початку XX ст. фінансовою наукою ставиться питання про необхідність дослідження закономірностей і законів фінансових явищ, як основного завдання наукового пізнання. Найбільш послідовною ця ідея проводилася І. Озеровим. Не виробляти фінансові рецепти ми покликані в храмі науки, - писав він, а встановлювати закономірності і закони явищ. Готувати фінансові рецепти значно легше, для цього потрібно не багато знань; однак лише закони і закономірності, що управляють зміною форм фінансового господарства, дають нам можливість оцінити, які з цих рецептів є прийнятними і реалістичними [6,с.69]. В своїй праці «Основи фінансової науки» І. Озеров велику увагу приділив не лише дослідженню причин виникнення та зміни форм оподаткування, а й аналізу деяких його закономірностей. [6,с.69].

V. Висновки

Аналіз дослідження вченими проблем еволюції оподаткування засвідчує, що ці проблеми набувають актуальності і стають предметом наукових

досліджень тоді, коли відбувається формування податкових систем, скасовуються одні і вводяться інші податки, у зв'язку з чим постає питання можливості їх запровадження в одних і неможливості запровадження в інших країнах, отже наявності достатніх умов для відповідного оподаткування.

Вищезазначене пояснює необхідність повернення до проблем еволюції оподаткування наприкінці ХХ ст., коли відбувається формування податкових систем країн світу. Актуалізації дослідження сприяє ще й те, що українські фінансисти, внаслідок закритості радянського суспільства, були погано обізнані не лише з надбанням сучасної західної фінансової науки. Поза їх увагою, за невеликим винятком, протягом тривалого часу залишалися певні аспекти дослідження фінансової науки кінця ХІХ – початку ХХ ст., які не були затребувані, не аналізувалися і не розвивалися, і на яких ми намагалися зосередити увагу.

На думку автора, саме ці проблеми, які аналізувалися наприкінці ХІХ - початку ХХ ст., обумовлюють актуальність вивчення поглядів фінансистів зазначеного періоду на проблему становлення оподаткування, а також поглиблення наукових досліджень з цих питань, особливо щодо закономірностей становлення податкових систем. Останні знайшли лише фрагментарне висвітлення у фінансовій літературі, між тим як без їх всебічного аналізу неможливо пізнати і визначити основні вимоги до раціональної податкової системи та напрямки її реформування.

Проблема становлення податкової системи України має досліджуватись у взаємозв'язку зі ступенем зрілості української державності та її основних інститутів.

Дослідження теоретичних засад оподаткування в контексті вивчення наукових постулатів фінансових шкіл допоможе запобігти негативній дії податків на соціально-економічний розвиток суспільства або згладити у певній економічній ситуації.

Література

1. Кучерявенко Н. П. Основы налогового права. – Харьков : Константа, 1996. – 320 с.
2. Пушкарева В. М. История финансовой мысли и политики налогов : учеб. пособие. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 191 с.
3. Черник Д. Г., Починок А. П., Морозов В. П. Основы налоговой системы : учеб. пособие для вузов / под ред. Д. Г. Серника. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 422 с.
4. Крисоватий А. Фінанси школи та логос теорії оподаткування // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 3-4 (4-5). – С. 53-68.
5. Омелянович Л. А., Папаика А. А., Орлова В. А. и др. Налоги и налоговые системы / под общ. ред. проф. Л.А. Омеляновича. – Донецк : ДонГУЭТ, 2002. – 192 с.
6. Соколовська А. М. Податкова система України: теорія та практика становлення. – К. : НДФІ, 2001. – 372 с.
7. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці. – Ірпінь : Академія державної служби України, 2001. – 362 с.
8. Демиденко Л. М. Розвиток теорії оподаткування вченими заходу // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 112-117.
9. Держава–податки –бізнес: (із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки) : монографія / В. М. Суторміна, В. М. Федоров. – К. : Либідь, 1992. – 328 с.

Аспірантка

Кармінська-Белоброва М.В.